

ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДНИХ ПОНЯТЬ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ЕПОХУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА КОСМІЗАЦІЇ

FORMATION OF WORLD OUTLOOK CONCEPTS IN HIGHER EDUCATION DURING THE EPOCH OF GLOBALIZATION AND COSMISATION

У статті показано, що гуманізація суспільних і виробничих відносин як необхідний атрибут духовного життя цивілізації, формування світоглядних орієнтирів сучасної молоді в освітніх закладах на нинішньому етапі розгортання інформаційно-високотехнологічного прогресу, зокрема в умовах космізаційних і глобалізаційних процесів, є актуальною філософсько-педагогічною проблемою людства. Наведено теоретичний аналіз сутності феномену духовності. Зазначено, що традиційна духовність, яка має свої витоки ще з античності, у сучасних соціальних умовах вичерпала своє призначення, бо не змогла зарадити глобальним кризам і загрозі омніциду для людства, які зчинило саме ж людство і, як результат, опинилося в пастці власної технічної і технологічної могутності. Доведено, що сучасна система освіти та виховання потребує нового концепту духовності, який дозволить молоді подолати свої негативні риси і вади, сприятиме її сходженню до найвищих духовних ідеалів і цінностей, реалізації їх на своєму життєвому шляху, що дозволить вийти людству з історичного тупика та розв'язати глобальні проблеми сьогодення, які ведуть людство до омніциду. Проте модернізація в освітній системі наштовхується на труднощі і часто не встигає за змінами в економіці, науці, техніці, технології, культурі, у соціальних відносинах і суспільній свідомості. Підтверджено, що жодна з вищезгаданих проблем не може бути вирішена без корінних якісних змін в освіті, у духовності та сенсі життя кожної молодшої людини. Тільки це забезпечить молодій людині відповідність новим умовам життя, освіти і виховання у XXI і наступних століттях.

Ключові слова: освіта, духовність, сенс життя, інформаційно-високотехнологічний прогрес, глобалізація, космізація, ноосферний, божественний, космічно орієнтований, філософія освіти.

In clause it is shown, that humanization of social and industrial relations of production, as necessary attribute of a spiritual life of a civilization, formation of world outlook reference points of modern youth in educational establishments at the present stage of expansion of information-highly technological progress, in particular, in conditions cosmisation and globalization processes, is an actual philosophical-pedagogical problem of mankind. The theoretical analysis of essence of a phenomenon of spirituality is resulted. It is noted that, the traditional spirituality, which has its origins from antiquity, in modern social conditions has exhausted its purpose, because it could not prevent the avoidance of global crises and the threat of omnicide for humanity, which created the same humanity and as a result was trapped in its own technical and technological power. It has been proved that the modern system of education and upbringing needs a new concept of spirituality, which will allow the modern youth to overcome their negative traits and defects and to help them to ascend to the highest spiritual ideals and values and to realize them in their life path, that will allow humanity to come to a standstill and solve the global problems of today that lead humanity to omnicide. However, modernization in the education system is fraught with difficulties and often does not keep up with changes in the economy, science, technology, culture, social relations and public consciousness. It is confirmed that none of the above problems can be solved without profound qualitative changes in the education, spirituality and meaning of every young person's life. Only this will ensure that the young person is in compliance with the new conditions of life, education and upbringing in the 21st and the following centuries.

Key words: education, spirituality, meaning of life, information and technological progress, globalization, cosmisation, noospheric, divine, space-oriented, philosophy of education.

УДК 130.123.4:008

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-19-3-9>

Поліщук Н.В.,

докт. філос. наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методики професійної освіти
Рівненського державного гуманітарного університету

Постановка проблеми в загальному вигляді. Нові здобутки людства, насамперед інформаційно-високотехнологічний науково-технічний прогрес (далі – ІВТ НТП), актуалізували визначальні й життєво важливі аспекти існування молодшої людини, зокрема освіту й виховання, отже, й формування фундаментальних духовних цінностей. На переконання В. Андрущенка, «Україна, як власне і весь світ, перебуває в очікуванні нової епохи і одночасно намагається відшукати соціальну, економічну та науково-технологічну платформу виживання, нову парадигму підготовки молодшої людини до життя, яка б забезпечила не лише адаптивне ставлення до дійсності, але й розвиток самої дійсності відповідно до людських вимірів життя, продиктованих ідеалами XXI ст.» [1]. Тому, як зазначає А. Кокареєва, «в умовах переходу суспільства

від індустріального виробництва до розвиненого, технологічного, науково-інформаційного змінився акцент освітньої діяльності навчальних закладів – розвиток гуманізованого освітнього середовища з єдиними навчально-виховними, теоретико-прикладними елементами формування висококваліфікованого працівника» [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Специфіка сфери дослідження порушеної проблеми розроблялася зусиллями відомих філософів, педагогів і психологів, серед яких проблеми освіти щодо духовного самоствердження молоді розвивали: В. Андрущенко, О. Безкоровайна, І. Бех, Д. Біленкін, М. Боришевський, Г. Ващенко, Б. Гершунський, Л. Губерський, О. Джура, А. Зеліченко, І. Зязюн, О. Колісник, В. Кушерець, Н. Наливайко, М. Савчин та ін. Ціннісні та філософсько-істо-

ричні аспекти суспільного й освітнього прогресу досліджували: В. Андрущенко, О. Базалук, І. Бестужев-Лада, В. Гвоздецький, С. Денежников, В. Петрушенко, Є. Причепій, Е. Семенюк, Т. Сілаєва, Л. Чекаль, А. Черній, В. Шубін та ін. Питаннями обґрунтування проєктів модернізації освіти та виховання цікавилися: В. Андрущенко, В. Бех, С. Гессен, О. Запесоцький, М. Євтух, С. Клепко, В. Кремень, В. Кузь, М. Култаєва, В. Лутай, С. Ніколаєнко, І. Передборська, В. Покась, М. Романенко й ін. Цінними для дослідження були аспекти глобалізації та цивілізаційного поступу людства, які вивчали: В. Андрущенко, Б. Бім-Бад, О. Вознюк, В. Воронкова, Л. Губерський, І. Надольний, В. Оленьєв, Л. Панченко, В. Степин, Е. Тоффлер, А. Федотов та ін. Філософсько-освітні аспекти взаємодії людини і техніки та переходу до інформаційного суспільства досліджували: М. Бердяєв, Е. Гусинський, О. Кивлюк, Д. Свириденко, Н. Юхименко й ін. Важливу роль у дослідженні питань ноосферної та космічної освіти, екологічної свідомості та формування людини майбутнього відіграли праці таких авторів, як: Т. Андрущенко, О. Базалук, Г. Берегова, К. Вентцель, В. Вернадський, В. Кавалеров, В. Казначеев, К. Корсак, В. Кутирєв, І. Ланцев, Н. Маслова, Т. Матусевич, М. Моїсеєв, В. Соловйов, Ю. Туниця, П. Флоренський та ін. Проблеми космосу, людини як частинки Всесвіту, прогресу та майбутнього людства і цивілізації досліджували: В. Андрущенко, О. Базалук, К. Вентцель, Л. Гінділіс, Ф. Дайсон, Л. Джахая, М. Дробноход, М. Кайку, І. Климишин, Дж. О'Нейл, А. Панов, В. Севастьянов, А. Урсул, С. Хантінгтон, В. Хартов, К. Ціолковський, А. Чижевський, Й. Шкловський та ін. Для дослідження важливий інтерес становили роботи, присвячені пошуку освітніх і духовних орієнтирів у контексті викликів сучасності таких авторів, як: В. Андрущенко, Т. Андрущенко, Г. Берегова, Г. Васянович, Г. Волинка, М. Закович, А. Залський та багато ін. Як зазначено у відкритій енциклопедії – Вікіпедії – сенс життя – філософська та духовна проблема, що стосується визначення мети існування, призначення людства, людини як біологічного виду, одне з основних світоглядних понять, що має величезне значення для духовного становлення особистості. Духовність – це ціннісний вимір життя людини, спрямованість її буття.

Життя – єдиний можливий спосіб існування високоорганізованої живої матерії. «Життя людини як явище космічного, вселенського масштабу унікальне за своїм змістом» [3, с. 358]. Цінність життю надає усвідомлення неминучості смерті. «Сенс життя є суттєвим, фундаментальним атрибутом суб'єкта життя, незалежно від того, чи йдеться про конкретну особистість, чи про релігійно-ідеалістичну персоніфікацію світу і його явищ (Бог, Абсолютна ідея, світовий Дух). Усвідомлення сенсу життя передбачає вільний

вибір індивіда» [3, с. 359]. «Життя» – науковий і спеціально-філософський термін; ним позначається спосіб існування складноорганізованих систем (а не тільки білкових тіл, за К. Марксом). Сенс життя полягає у всебічному забезпеченні прогресу як об'єктивного світу, так і особистості, який втілюється у формі та визначається змістом ідеалу [4, с. 287].

Як зазначає Л. Сидоренко, питання сенсу людського життя, індивідуального життя та його раціональної структурованості набувають у наш час виключної актуальності. Річ у тому, що цивілізаційний та соціальний контекст сучасного філософування пов'язаний із ситуацією катастрофічних впливів – як природних, так і техногенних, на сенс життя молоді людини. У глобалізованому світі ефект негативних впливів локальних і регіональних катастроф має глобальний характер. Можна сказати, що життя людства опинилося в пастці власної технічної і технологічної могутності, зумовленої досягненням ІВТ НТП. У сучасній молоді людини складається враження наростання катастрофічності світового життя. У такій ситуації загострюються відчуття тимчасовості власного життя, його скінченності, крихкості, адже воно може завершитися будь-якої миті. Усе частіше можна почути або прочитати такі сентенції: «Мене Бог веде», «Прислухаюся до космосу <...>». Тобто людина у власному житті намагається поклатися на якісь «додаткові» сили, які приведуть до успіху, а не лише на власні сили [5].

Отже, з кінця ХХ ст. людство опинилося в епіцентрі кардинальних глобальних змін, які торкнулися майже всіх сфер суспільного життя: політичної, соціально-економічної, освітньо-виховної, духовно-моральної й інших [6, с. 1]. Відбувається глобалізація сенсу людського буття – надання йому глобального, усезагального характеру, оскільки відбувається процес встановлення і зміцнення зв'язків і взаємозалежності між всіма регіонами і країнами, поширення ефективної техніки і високих технологій, формування всесвітнього інформаційного й освітнього простору, міжнародних інститутів, покликаних сприяти забезпеченню єдності світового співтовариства, утвердження логіки «узгодженого» розвитку. Водночас відбувається космізація людського буття – вихід людини за межі вузько земного, соціально інтегрованого існування у сферу єдиної космічної «духовної батьківщини». Цей процес відбувається на основі космічного детермінізму – філософсько-космічної концепції, яка визначає об'єктивну закономірність і причинну зумовленість та залежність усіх явищ земної природи і людського суспільства від структури космосу і процесів, що в ньому відбуваються. Процеси глобалізації й космізації – це процеси становлення цивілізаційної єдності народів світу. Основними негативними ознаками і проявами гло-

балізму є: економічний тоталітаризм, прагнення протидіяти збереженню національного суверенітету народів, виправдання мілітаризму як необхідного засобу збереження світового економічного порядку, які вкрай не сприяють духовному становленню молоді.

А поки що «<...> відокремленість науково-технічного і технологічного від духовно-морального безперервно і гіперболізовано формує зло у вигляді масованої технологічної навали на навколишнє середовище людини із застосуванням досягнень ІВТ-прогресу. За такої світоглядності життєдайні принципи демократії – духовність і гуманізм – перетворюються на фікції. Вбивча сутність цих фікцій полягає в тому, що сьогодні не лише культивується, а й втілюється думка, що капітал і всездозволеність є квінтесенцією щастя, основними і єдиними засобами життєзабезпечення» [7, с. 10]. Ефективною зброєю держав «золотого мільярда» проти решти світу є деморалізація суспільства, спустошення свідомості, протистояння національній гідності, що, у свою чергу, призводить до послаблення віри, національної культури, традицій. Як наслідок, руйнується імунна система нації – вона стає хворою, а її народ – легко маніпульованим. Він біднішає, морально деградує, спивається, стає жертвою наркоманії, отже, вимирає.

Серед небезпек втіленню духовності й гуманізму є глобалізація як чинник системної світової кризи. За таких умов відсталі країни (як і Україна) та їх народи мають реальні перспективи зникнення з мапи світу. І все ж у глобалізації є позитивні моменти, наприклад, на думку Л. Сушенцевої, «соціальний аспект глобалізації виявляється в появі можливості вибору країни проживання та покращення матеріального забезпечення громадян завдяки трудовій міграції. Водночас у нас накопичений значний арсенал народних традицій, в основі яких лежить духовність і педагогічний досвід, що надає змогу здійснювати випереджувальний розвиток професійно-технічної освіти» [8, с. 261]. Але, як засвідчує практика, уряд і парламент України не можуть забезпечити робочі місця висококваліфікованим технічним кадрам, тому нині найкращі професійно підготовлені молоді спеціалісти масово мігрують в інші країни на заробітки. Варто також згадати і про демографічні проблеми як загрози розвитку цивілізації, оскільки перенаселеність планети протягом ХХ ст. набула характеру демографічного вибуху.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Наведене свідчить, що гуманізація суспільних і виробничих відносин як необхідного атрибута духовного життя цивілізації, формування світоглядних орієнтирів сучасної молоді в освітніх закладах на даному етапі розгортання ІВТ НТП, зокрема в умовах глобалізаційних процесів, є значною не вирішеною проблемою людства.

Мета статті – виявити загальні тенденції освітніх трансформацій формування світоглядних питань у навчальних закладах в епоху ІВТ НТП, глобалізації й космізації суспільного життя.

Виклад основного матеріалу. Деякі автори, зокрема Н. Дубінін [9, с. 12–13], стверджують, що біологічна природа людини не впливає на формування її розумових здібностей людини, отже, і світоглядних понять, як-от концентрований історичний досвід людства у вигляді різних форм трудової діяльності, досягнень матеріальної і духовної культури, мови, науки, філософії, мистецтва, форм духовної свідомості, міфів, зібрань народної мудрості. Філософ В. Стьопін акцентує увагу на тому, що «біологічні передумови – це не просто нейтральне тіло соціального буття, це ґрунт, на якому виростала людська культура й поза яким неможлива була б людська духовність» [10]. Сучасному людству треба про це пам'ятати. Якщо людиною як представником людського роду виду *Homo sapiens* народжуються, то особистістю стають; поняття особистість підкреслює цілісність людини, неповторність і складність її внутрішнього духовного світу [5], що становить сенс її життя.

Наведемо теоретичний аналіз сутності феномену духовності: 1) умови існування духовності [11]: велика інтелектуальна сміливість, самоусвідомлення свого внутрішнього життя, готовність до самопожертви, наявність любові до людини, почуття єдності зі світом; 2) чинники людського буття [12]: духовність людини, її відповідальність і свобода, здатність не втрачати духовності, сенсу життя та мужності; 3) духовний вимір є визначальним у сутності людини як особистості [13], а саме: доброта, милосердя, відданість, прощення, пошук правди, романтичність, оптимізм, надія, любов, самопізнання, творчість, почуття прекрасного, почуття обов'язку, наявність тісних емоційних зв'язків зі світом; 4) ознаки особистості як носія традиційної духовності [14]: перевага духовних, моральних, інтелектуальних цінностей над матеріальними; практична діяльність спрямована на зміну й удосконалення існуючого оточення (світу, людства, себе); потреба в пізнанні, знаннях, прагненні до добра, співпереживання, вміння розбиратися в соціумі, сенсі життя, світі, собі; присутність духу Божого в людині; самореалізація особистості на основі вищих соціальних і людських цінностей та ін. Наведені чинники, їх системні взаємозв'язки детермінують процес становлення духовності особистості [15].

Традиційна духовність, яка має свої витоки ще з античності, у сучасних соціальних умовах вичерпала своє призначення, бо не змогла зарадити глобальним кризам і загрозі омніциду для людства, які зчинило саме ж людство і, як результат, опинилося в пастці власної технічної і технологічної могутності. Система освіти та виховання потребує

оновленого концепту духовності, який дозволить сучасній молоді подолати свої негативні риси і вади, сприятиме сходженню до найвищих духовних ідеалів і цінностей, реалізації їх упродовж свого життєвого шляху, а це дозволить вивести людство з історичної безвиході та розв'язати глобальні проблеми сучасності, які ведуть людство до омніциду. Як ніколи постало питання про використання оновленої духовності: божественної (за М. Бердяєвим), адже М. Бердяєв уважав, що особистість – категорія духовна, божественна; з ноосферним типом мислення (за В. Вернадським), адже, згідно з В. Вернадським, ноосфера – це розумна творча сила мислення і діяльності людей, за якої існує гармонія у взаємодії людини і природи; і водночас космічної (за К. Ціолковським). К. Ціолковський писав: «Людство не залишиться вічно на Землі, але в погоні за світлом і простором спочатку несміливо проникне за межі атмосфери, а потім завоює собі весь навколосонячний простір». Як стверджує Е. Кузнєцов, напрямом сучасної освітньої політики держави повинно стати формування космічного світогляду в населення, передусім у молодого покоління [16].

Важливою соціальною проблемою на початку XXI ст. є філософсько-освітнє розуміння ІВТ НТП, оскільки кризові ситуації, які він створив, стосуються життєво важливих інтересів людства і кожного індивіда, виживання людства й існування нашої планети взагалі [17], уникнути відповіді на ці актуальні проблеми не вдасться нікому. Це проблеми філософські, виробничі й культурно-мистецькі, науково-технічні й технологічні, духовні та моральні, релігійні й атеїстичні, екологічні та демографічні, соціальні й ментальні, антропологічні й політичні, освітні та виховні, отже, педагогічні і навіть психологічні, які виникли на зламі другого і третього тисячоліть унаслідок широкого розгортання ІВТ НТП, що породив колосальні зміни в духовності молоді, яка уособлює майбутнє земної цивілізації. Без використання нового способу філософування ці проблеми вирішити неможливо, отже, без філософського-освітнього осмислення ІВТ НТП і космічного прогресу, зміни стратегії й методології освіти [18] та переходу від людини розумної до людини з ноосферною (за В. Вернадським), божественною (за М. Бердяєвим), космічно орієнтованою духовністю (за К. Ціолковським).

Отже, ноосферна, божественна, космічно орієнтована духовність – це категорія людського буття, що виражає найвищий ступінь освоєння людиною свого внутрішнього світу в самій собі й ідентифікації його в інших, а також відповідального ставлення до зовнішнього світу: природи, суспільства, освоєння космосу, пізнання Всесвіту і Бога; вона включає традиційну духовність як складову частину, початкову стадію формування новітньої, усеохоплюючої духовності в юної

молоді; це процес подолання своїх негативних рис і вад, удосконалення і сходження особистості до найвищих, космічних і божественних ідеалів і цінностей, реалізації їх на своєму життєвому шляху; це здатність до виходу людини за межі вузького земного, соціально інтегрованого існування й традиційної духовності у сферу космічно-божественної життєдіяльності в майбутній ІВТ-цивілізації; це основа життєдіяльності та життєтворчості людини майбутнього, яка усвідомлює, що ніякий інший розвиток – економічний, науково-технічний, високотехнологічний, інноваційний чи інформаційний – не може вивести людство з історичної безвиході, якщо він не буде підкріплений духовною революцією під час розв'язання проблеми переходу від людини земної до людини космічної, отже, від людини розумної до людини з божественною, ноосферою, космічно орієнтованою духовністю [19], перебудовою її свідомості та світогляду в бік антропокосмічних людських духовних і моральних якостей та цінностей ідеального образу молодої людини майбутнього [20]. Ученими розробляються основи філософії освіти у світлі нової космологічної концепції [21; 22], закладаються основи ноосферо-космічної освіти і педагогіки (В. Андрущенко, К. Вентцель, О. Базалук, Г. Берегова, Т. Матусевич, І. Біріч, О. Блага, І. Ланцев, А. Урсул, Н. Маслова, Г. Сікорська, В. Поздняков, Л. Панченко, С. Іванов та ін.). Виховання людини з божественною, космічно орієнтованою духовністю, з ноосферним мисленням – величне завдання освітньо-виховної системи, філософії і педагогіки в навчальних закладах, з урахуванням вимог сучасного ІВТ НТН, епохи глобалізації та космізації [23]. Майбутнє суспільство повинно стати суспільством із високим інтелектуальним рівнем, безкласовим, отже, безпроблемним, воно має формуватися як період усезагального миру і благоденства, найбільш насичений духовно. Це буде етап соціогуманітарного прогресу людства. Стратегічним зрушенням має стати перетворення освіти на один із вирішальних чинників як наукових, так і соціогуманітарних трансформацій ноосферно-космічного стибу.

Висновки. У XXI ст., зі всіма його глобальними соціальними, політичними, технічними, технологічними, науковими і космічними змінами, необхідні кардинальні зміни і в освіті відповідно до тенденцій розвитку суспільства. Проте модернізація в освітній системі наштовхується на труднощі, часто не встигає за змінами в економіці, науці, техніці, технології, культурі, соціальних відносинах і суспільній свідомості. Жодна з вищезгаданих кризових проблем не може бути вирішена без корінних якісних змін в освіті, духовності та сенсі життя кожної молодої людини. Тільки це забезпечить відповідність новим умовам життя світоглядних понять і необхідність формування їх в освітніх закладах у XXI і наступних століттях.

Кожна людина має бути метою і рушійною силою розвитку духовної сфери суспільства. Усі процеси реакційні, якщо духовно руйнується людина, тоді руйнується духовне життя нації. Суспільство, яке турбується про духовно-моральне збагачення своїх громадян, має майбутнє, воно може успішно рухатися до вершин ноосферної (за В. Вернадським), божественної (за М. Бердяєвим), космічно орієнтованої (за К. Ціолковським) духовності. Адже ніякий інший розвиток – економічний, науково-технічний, високотехнологічний, інноваційний чи інформаційний – не може вивести людство з історичної безвиході, якщо він не буде підкріплений духовною революцією під час розв'язання глобальних проблем.

Теоретичний аналіз формування світоглядних понять (духовності та сенсу життя) у молоді в епоху глобалізації та космізації підтвердив семантичну розмитість та неоднозначність розуміння феномену духовності в сучасній науковій літературі. Брак філософської рефлексії даної проблеми на тлі великої кількості праць у суміжних галузях наукового знання, що підтверджує актуальність дослідження духовності особистості та формування сенсу її життя у проблемному полі філософії освіти та педагогіки, закладає перспективу подальших досліджень у цій сфері, адже духовність сучасної молоді постала не тільки як філософська чи педагогічна проблема, але й як соціальна проблема на початку XXI ст.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Андрущенко В. Філософія освіти XXI століття і пошук пріоритетів. *Філософія освіти*. 2005. № 1. С. 5–17.
- Кокарева А. Розвиток вищої технічної освіти в контексті ідей гуманістичної освітньої парадигми. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 16. Т. 1. С. 72–79.
- Кремень В., Ільїн В. Філософія: Логос, Софія, Розум : підручник для студентів ВНЗ. Київ : Книга, 2006. 432 с.
- Философский словарь / И. Андрущенко и др. Киев : А.С.К., 2006. 1056 с.
- Сидоренко Л. Філософське осмислення людини. URL: <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/sid-phil-human.htm>.
- Коляда І. Особливості трансформації освіти в епоху глобалізації. *Грані : науково-теоретичний альманах*. 2017. Т. 20. № 8. С. 37–42.
- Дробноход М. Сучасні тенденції еволюційного розвитку людства та Україна. *Освіта і управління*. 2009. Т. 12. № № 3–4. С. 7–23.
- Сушенцева Л. Вплив глобалізаційних процесів у суспільстві на зміст підготовки професійно мобільного кваліфікованого робітника. *Педагогіка вищої та середньої школи : збірник наукових праць / за ред. З. Бакум. Кривий Ріг*, 2014. Вип. 43. С. 233–239.
- Дубинин Н. Что такое человек. Москва, 1983. 334 с.
- Степин В. Современные цивилизационные изменения и диалог культур. Ч. 1. URL: <http://www.levluzin.ru/sos/covremennye-civilizacionnye-izmeneniya-i-dialog-kultur-chast-pervaya/>.
- Савчин М. Духовний потенціал особистості. Івано-Франківськ : Плай, 2001. 293 с.
- Франкл В. Доктор и душа. Санкт-Петербург : Ювента, 1997. 298 с.
- Зеличенко А. Психология духовности. Москва : Изд-во Трансперсонального института, 1996. 307 с.
- Джура О. Становлення життєтворчості особистості в контексті модернізації української освіти : автореф. дис. ... докт. філософ. наук: 09.00.10. Київ, 2012. 31 с.
- Боришевський М. Дорога до себе. Від основ суб'єктності до вершин духовності : монографія. Київ : Академвидав, 2010. 416 с.
- Кузнецов Е. Аерокосмічна освіта – важлива складова сучасного навчального процесу. URL: <http://space.com.ua/gateway/news.nsf/NewsAnalitR/879BB4BEFVACBC79C2257EAF00368CF5!open>.
- Поліщук Н. Концепт «інформаційно-високотехнологічний прогрес» у сучасному соціогуманітарному знанні. *Молодий вчений*. 2018. № 1 (53). С. 612–616.
- Поліщук Н. Необхідність становлення антропологічної педагогіки у XXI ст. (філософсько-освітній, педагогічний і духовний аспекти). *Грані : науково-теоретичний альманах*. 2016. № 3 (131). С. 17–25.
- Поліщук Н. Особливості трансформації освіти й духовності в епоху глобалізації та космізації. *Грані : науково-теоретичний альманах*. 2018. Т. 21. № 8. С. 103–11.
- Базалук О. Космические путешествия – путешествующая психика : курс лекций. Киев : КНТ, 2012. 424 с.
- Базалук О. Философия образования в свете новой космологической концепции : учебник. Киев : Кондор, 2010. 458 с.
- Базалук О. Космическое образование: новые реалии. *Образ человека будущего: Кого и Как воспитывать в подрастающих поколениях* : коллективная монография / под ред. О. Базалука. Киев : МФКО, 2013. Т. 3. С. 13–26.
- Поліщук Н. Вимоги до освіти та підготовки духовного вчителя в епоху інформаційно-високотехнологічного науково-технічного прогресу. *Педагогіка вищої та середньої школи : збірник наукових праць / за ред. З. Бакум. Кривий Ріг*, 2014. Вип. 43. С. 233–239.